

ESTUDI DE CAPÍTOLS PER LA LLUÏCIÓ JURISDICCIONAL DE CALONGE

PER

MARIA VILAR i BONET

Les rendes de la Corona catalano-aragonesa no bastaven per a atendre les seves necessitats, circumstància que obligà a alienar els béns del Patrimoni Reial. Al segle XIV el béns d'aquest havien disminuït de tal forma, que s'hagué de planificar una activa política, encaminada a assolir la lluíció i subsegüent reversió a la Corona del Patrimoni alienat.

Als regnats de Martí *l'Humà*, Alfons *el Magnànim* i Ferran *el Catòlic*, corresponen els tres moments bàsics del moviment reivindicatori per part de la Corona, de les jurisdiccions alienades per angoixants necessitats econòmiques.

Aitals alienacions foren fetes, gairebé sempre, a carta de gràcia i freqüentment corresponen a pobles que ja havien comprat abans la seva

SIGLES USADES:

A.C.A. – Arxiu de la Corona d'Aragó.

Reg. – Registre.

lluïció, amb la promesa de no tornar a ésser mai més alienats, o bé que disfrutaven de privilegis especials en aquest sentit.⁽¹⁾

El Baix Empordà va participar activament en aquest moviment de lluïció i reversió a la Corona dels béns alienats i la Casa de Cruïlles en va resultar notòriament afectada⁽²⁾.

El rei no disposava de diners per a recuperar els béns que havien estat empenyorats i foren les poblacions interessades, les que pagaren la seva reversió a la Corona.

Per aconseguir la quantitat necessària per a pagar la redempció s'autoritza els municipis a repartir talles entre els veïns, vendre censals i crear impostos sobre les collites o el consum.

Les assemblees generals de veïns i els sindicats foren els encarregats d'organitzar la contribució del municipi a la lluïció jurisdiccional. Tals assemblees eren les úniques que podien acordar el pagament de la lluïció i disposar la venda de censals i altres rendes sobre la comunitat. Aquestes assemblees atorgaven llurs poders, signats per tots els veïns de la població, als síndics i aquests procedien a repartir talles, vendre censals, continuar les negociacions per la redempció, etc.

El rei concedia a les poblacions que es redimien amb llurs propis diners, tota una sèrie de privilegis. Els termes en què es portava a cap la lluïció, ensems amb els privilegis, eren lliurats en uns capítols, pactats entre el rei i el municipi que es redimia.

Cal destacar entre els esmentats privilegis el d'unió perpètua a la Corona i la inalienabilitat de la cosa redimida. Particularment importants foren els privilegis relatius a la creació de batllies i concessió de règim municipal, que transformaren la vida dels municipis⁽³⁾.

Alguns dels capítols es van repetint a tots els formulats per a les poblacions que es redimien i altres a la major part d'ells. Sembla, doncs, que existia un formulari que es facilitava a les poblacions per la lluïció, formulari al qual aquestes afegien peticions de determinats privilegis⁽⁴⁾.

(1) SANTIAGO SOBREQÜÉS i VIDAL, *Política remensa de Alfonso el Magnánimo en los últimos años de su reinado (1447-1458)* II, XIV, 1960, ps. 119-121. «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses».

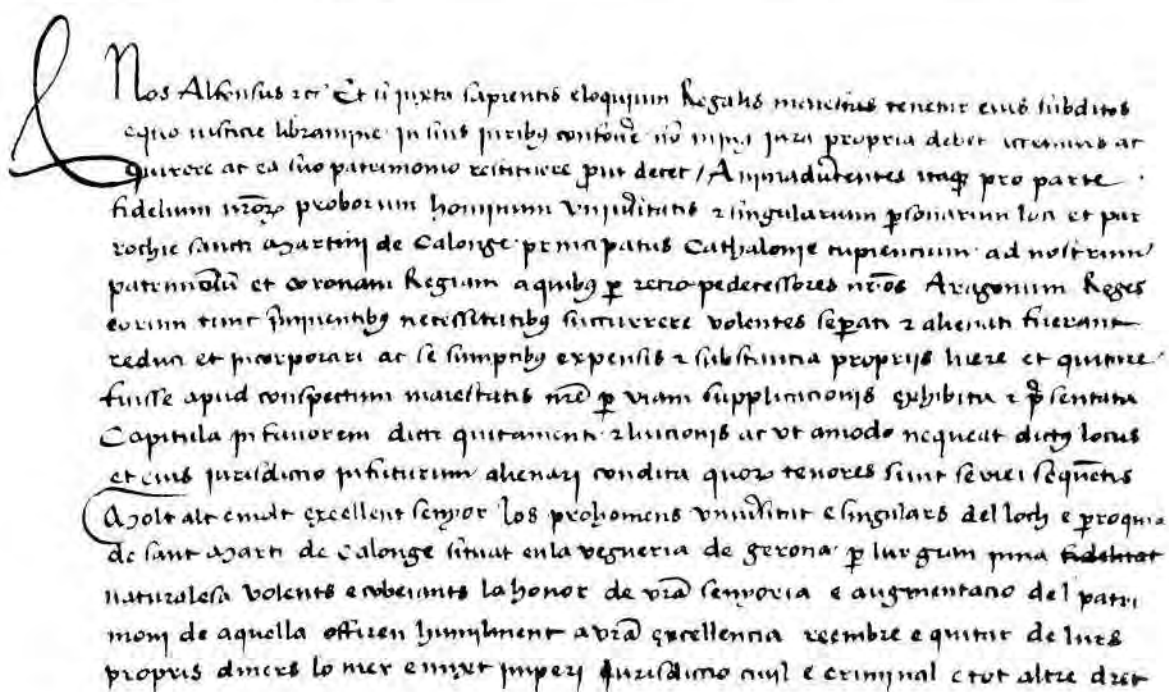
(2) JULIÁN CHÍA, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, II, Gerona, 1888, ps. 55-57.

(3) Mª TERESA FERRER i MALLOL, *El Patrimonio real i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els Estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 7, Barcelona, 1970-1971, ps. 351-492.

(4) Mª TERESA FERRER i MALLOL, *El Patrimonio real*, p. 414. A la nota 296 d'aquesta pàgina menciona que han estat publicades les Capitulacions de Martorell i

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en els Registres de la Secció de Cancelleria hi ha l'aprovació feta pel rei Alfons *el Magnànim*, amb data 28 de setembre de l'any 1437, dels capítols que la població de Calonge li presenta per llur llučió jurisdiccional i en demanda de privilegis. Interessant document que ens permet conèixer els esmentats capítols, per mitjà del trasllat que n'inclou i fer-ne una minuciosa anàlisi⁽⁵⁾.

Dedicarem el present treball a l'estudi d'aitals capítols, en els quals palpita l'esperit de la població calongina i el seu anhel d'organitzar la vida pública municipal.

Nos Alfonsus rex. Et si iuxta sapientis eloquium Regalis maiestas tenet eius subditos
equo iustitie libramque in suis iuribus continere non minus iura propria debet utramque ac-
quirere ac ea suo patrimonio retinere prout debet. Amundantes itaque pro parte
fidelium nostrorum proborum hominum viriditatis et singularium personarum boni et pie-
tatis sancti agastii de Calonge principatus Cathalonie capientium ad nostram
parentellam et coronam Regum aquibus et retro pederetibus nostris Aragonum Reges
eorum tunc impientibus necessitatibus succurrere volentes sepan et alienam fieriam
redun et prosperari ac se simpliciter expensis et substructione propriis hanc et quante
fuisse apud conspectum maiestatis nre p viam supplimentis exhibita et p sententia
Capitula p finorem dicti quaramentum et huiusmodi ac ut amodo nequeat dicti locus
et eius iurisdiccio pstitueri alienari condita quorum tenores sunt sequeles sequens
Agolt alr emulr excellent semior los prohomenos vniuersim e singularis del lort e proquia
de sant agast de calonge simat en la regneria de gerona p lurgum pma fidelitat
naturalera volens eoberians la honor de via senovia e augmentano del patri-
mony de aquella offisen humilment avia excellencia recembre e quitor de lnes
propus dices lo mer emulr impere quidimo nul e criminal et ut alre dret

Fragment del document d'aprovació reial dels Capítols per la llučió jurisdiccional de Calonge. A.C.A.; Reg. 2767, fol. 149 r.

Castellvi de Rosanes: B. PEDEMONTE, *Notes per a la Història de la Baronia de Castellvell de Rosanes*, Barcelona, 1929, ps. 579-586; les de Santpedor: A. VILA SALA, *Noticia històrica de la vila de Santpedor*, Manresa, 1898, ps. 257-269; La Garriga: J. MAURI SERRA, *Història de La Garriga*, I, Barcelona, 1949 ps. 142-153; Olot: E. PALUZIE, *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local...*, Barcelona 1860, ps. 16-21 de l'Apèndix i Vinçà: B. ALART, *Privilèges et titres relatifs aux franchises, institutions et propriétés communales de Roussillon et de Cerdagne*, Perpinyà, 1874, p. 114.

(5) A.C.A., Reg. 2767, fs. 149-153.

ELS CAPÍTOLS

Els capítols, escrits en català i en nombre de vint-i-vuit, foren presentats per la població de Calonge al rei Alfons *el Magnànim* i són pactats entre ambdues parts. En ells la població exposa les seves peticions i el rei dóna el seu consentiment al final de cada un, amb un «Plau al senyor rey», afegint en alguns d'ells determinades precisions.

INTRODUCCIÓ

Comencen amb una introducció en la qual els «prohomens, universitat e singulars del loch e parroquia de Sant Martí de Calonge» manifesten al rei que desitgen «la honor de vostra senyoria e augmentació del Patrimoni de aquella» i li ofereixen pagar de llurs propis diners la redempció de «lo mer e mixt imperi, jurisdicció civil e criminal e tot altre dret», venut i alienat pel rei Joan I a Berenguer de Cruïlles, el 9 de setembre de 1393 pel preu que fou pagat per l'esmentat noble, al temps de la dita venda. Tot seguit demanen l'atorgament dels capítols.

Els capítols no mencionen quin va ésser l'alludit preu, però en el document de venda consta que fou de 44.850 sous⁽⁶⁾.

Hi hagueren dificultats en la redempció de Calonge; el preu de la venda havia estat pagat per Berenguer de Cruïlles amb 33.000 sous al comptat i amb 11.850 sous que hom li devia per a la lluita d'un censal sobre l'aljama jueva de Barcelona i la pensió d'un any d'aquest censal⁽⁷⁾.

Per donar una idea de la demografia de Calonge a la segona meitat del segle XIV, podem fer constar que en els anys 1365-1370 se li varen assignar 153 focs, que eren d'en Berenguer de Cruïlles⁽⁸⁾.

UNIÓ PERPÈTUA A LA CORONA I INALIENABILITAT DE LA PART REDIMIDA

En els capítols figura en primer lloc el privilegi d'unió perpètua a la corona amb llei pactada, del lloc i terme de Calonge, «mer e mixt imperi, jurisdicció civil e criminal, host e cavalcada, pau e guerra», de la que mai més no en puguin ésser separats «per qualsevol causa o rahó

(6) A.C.A., Reg. 1927, fs. 20-24.

(7) Mª TERESA FERRER i MALLOL, *El Patrimoni Reial*, p. 438.

(8) JOSÉ IGLESIES FORT, *El Fogaje de 1365-1370*, «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», XXXIV, II, 1962, p. 345.

per molt urgent o necessària que fos, encara que fos de extrema necessitat», ni que sigués per «heretament de fills, nebots o altres persones, maridatge, passatge, cambra, reenes».

Amb el desig que la força de la ciutat de Barcelona assegurí la permanència de Calonge en el braç reial, puntualitzen els capítols, que en cas que no es complís l'anteriorment estipulat i es produís una nova alienació, si el rei en el transcurs de quinze dies, després d'haver-ne estat assabentat, no la revocava, perdria «lo dit loch e parroquia, mer e mixt imperi jurisdicció e altres coses dessus dites» que passarien a la ciutat de Barcelona «e sien en propietat e perpetual senyoria e regiment de aquella», de la que mai més no en puguin ésser separats i que hi quedin units «així com a part e membre inseparable de aquella».

La població de Calonge, amb el fi d'assegurar-se la protecció de la ciutat de Barcelona, demana d'unir-s'hi amb forma de carreratge, es a dir que «lo dit loch e terme de aquell sien e romanguen carrer», cosa, aquesta, que li permetria gaudir dels privilegis i gràcies de què disfrutava Barcelona, i «los habitants e habitants en aquell se anomenen ciutadans de la dita ciutat e s'alegren es pusquen alegrar e ajudar de totes franqueses, libertats, inmunitats que han acostumat de usar, alegrar e ajudar-se ciutadans de Barcelona, així com farien o porien si eren poblats dins los murs de la dita ciutat e fahien habitació o foch en aquella»⁽⁹⁾.

En l'eventualitat que la ciutat de Barcelona practiqués una nova alienació o no volgués acceptar el dit lloc, la població de Calonge es reserva la facultat d'elegir qualsevol altra ciutat, vila o lloc reial de Catalunya per a agregar-s'hi.

Donat el cas que, malgrat tot, el rei o la ciutat de Barcelona portessin a terme alguna venda, donació, alienació o permuta de la cosa redimida, aquestes serien nul·les i s'autoritza els prohoms de Calonge a resistir amb tota classe d'armes a totes les persones que hi anessin per donar-ne o prendre'n possessió, sense incorriment de cap pena per les ferides, mutilacions de membres o morts que s'haguessin pogut produir.

En els precedents capítols queda palpablement demostrat el desig de la població, una vegada retornada a la Corona, d'allunyar definitivament la possibilitat d'una nova alienació que obligués a pagar una altra lluçió.

(9) A. ROVIRA i VIRGILI, *Història de Catalunya*, Bilbao, 1976, V, p. 518.

CREACIÓ DE LA BATLLIA DE CALONGE

Un privilegi molt important concedit pel rei fou la creació de la batllia de Calonge.

Abans que el mer i mixt imperi i demés drets fossin venuts a Berenguer de Cruïlles, el batlle de Palamós era batlle i exercia jurisdicció a Calonge i en virtut dels capítols el rei concedeix que Calonge tingui batlle propi, «haver batle en lo dit loch e terme per si, separat de la dita batlia de Palamós».

ELECCIÓ DE BATLLE

Els capítols estructuren el sistema d'elecció del batlle, segons s'indica a continuació.

El batlle haurà d'ésser triennal i veí de Calonge, perquè un foraster no s'hi podria mantenir degut al nombre reduït d'habitants, «com attes que en lo dit loch e terme no son sino pochs fochs, hom stranger del regiment de la batlia de aquell, no's posqués sustentat».

A més dels forasters, queden exclosos d'exercir el càrrec els homes de paratge i generosos, encara que visquin en el terme i contribueixin en les càrregues de la població. S'exclouen també els domèstics i familiars de Pere Galceran de Cruïlles i dels seus successors.

Tampoc no podran exercir l'ofici de batlle, durant els nou primers anys, Antoni Caritat, Nicolau Foxà, Pere Mercader i Andreu Blanch, veïns de la vila, per haver-se oposat a la redempció.

El precedent extrem demostra que en determinats sectors de la població hi hagué resistència a la lluita. No obstant, els capítols no especifiquen el tipus d'oposició feta per les persones esmentades i, per tant, el desconeixem.

L'elecció del batlle es farà de la forma següent: cada tres anys els jurats i el consell de Calonge elegiran tres prohoms, veïns de la població. La terna es presentarà al rei, si fos present a Catalunya, i en cas d'absència, al batlle general de Catalunya i se n'elegirà un dels tres per exercir el càrrec de batlle, «e la donchs haia ésser elegit e triat un dels dits tres prohoms, aquell, senyor, que a vos o al dit batle, en son cas, mes plaurà».

ATRIBUCIONS DEL BATLLE

S'adjudica al batlle la jurisdicció civil i criminal, el mer i mixt imperi.

Els judicis d'aquest batlle només podran ésser apel·lats davant el rei o el primogènit, si són presents a Catalunya, i en la seva absència davant el governador de Catalunya.

Solament tenen capacitat per a exercir la jurisdicció per damunt del batlle, el rei, el primogènit i el governador de Catalunya, si es trobessin presents a Calonge, però amb la condició que llurs escrivans, en marxar de la població haurien de deixar a l'escrivania del batlle local les escriptures judicials que haguessin fet, exceptuades les derivades del Usatges «auctoritate et rogatu», «simili modo», «princeps namque», «camini et strate» i els processos d'ells derivats.

En aquest capítol, el rei afegeix al consabut «plau al senyor rey», que les jurisdiccions sien exercides pel batlle de Calonge, segons acostumava el batlle de Palamós abans de l'empenyorament d'aquelles.

En cas que el rei, el primogènit o el governador de Catalunya empresonessin algun habitant de Calonge, en marxar d'aquest terme, l'haurien de remetre al batlle local i no el podrien treure de la població excepte que fos culpable de delictes reservats al rei, «crims de lesa maiestat, trencament de camins, gitament de pau e de treva o de baya e per los crims continguts en lo usatge auctoritate et rogatu, simili modo, princeps namque». El rei ho concedeix de la mateixa manera que abans de l'empenyorament s'acostumava a fer a Calonge o a Palamós.

Com a símbol d'aquesta plena jurisdicció i imperi del batlle, se l'autoritza perquè, junt amb els jurats i prohoms del terme, pugui plantar costells i forques per ajusticiar-hi els reus.

El batlle té la facultat de crear saigs «al exercici de la dita batlia necessaris» i nomenar en cas d'absència, un lloctinent «que sia natural del dit loch» i que podia destituir quan vulgui, a gust seu, sempre que vulgui.

El batlle té poder per a fer remissions i cancellacions de processos i deutes, excepte de «bares, traydors, trencadors de camins, sodomites e homeyers e fabricadors de falsa moneda o que hagen comés crim de lesa maiestat e tots aquells qui s'acostumen de exceptar». En aquest punt el rei atorga que el batlle de Calonge pugui fer ús en aquest lloc i en el seu terme de totes les jurisdiccions i preeminències que el batlle de Palamós hi tenia .

El salari que ha de percebre el batlle es fixa en deu lliures barceloneses.

OBLIGACIONS DEL BATLLE

El batlle estarà obligat a tenir judici de taula, és a dir, que acabat l'exercici del seu càrrec, els que es considerin perjudicats per la seva actuació podran presentar llurs reclamacions contra ell, a les que estarà obligat a respondre en dret.

A la fi del seu càrrec tindrà l'obligació de rendir comptes dels emoluments del seu ofici al batlle general.

També haurà de prestar jurament d'observar els privilegis, usos, costums, llibertats i franquícies del lloc i parròquia als jurats de Calonge.

PRIVILEGIS MUNICIPALS

El rei concedeix a la població el privilegi d'elegir anualment, el dia d'Any Nou, el seu consell, jurats, síndics i procuradors.

Així mateix, atorga llicència al municipi per a elegir cada any quatre persones per a resoldre les qüestions sobre divisions de termes, rases, rieres, camins o aigües, «fahents sacrament en poder del dit batle de haver-se bé e leyalment en lo dit ofici e exercici de aquell». Se'ls faculta perquè puguin donar en el lloc i parròquia les ordres que considerin convenients i fer imposició de penes fins a cinc mil lliures.

CONTRIBUCIÓ ECONÒMICA DE LA POBLACIÓ EN LA REDEMPCIÓ

El pagament de la redempció per part de Calonge, obliga a organitzar la contribució econòmica de la població.

Aquesta contribució financera és fixada en els capítols.

S'autoritza la població a constituir sindicats per a vendre censals i violaris.

Se li concedeix el privilegi de reunir-se en presència del batlle i repartir talles, exigir delmes, redelmes, quints, vintens «e qualsevol altres drets», fins que s'obtingui la quantitat necessària per a recuperar el preu de la redempció i les despeses que hagués ocasionat.

Hauran de contribuir a la redempció «tots aquells qui en lo dit loch o terme de aquell han masos o bordes e masos rònechs e terratinents en lo dit terme, ara sien ciutadans de alguna ciutat o altres».

S'autoritza també la creació d'impostos sobre el consum. Durant els vint-i-cinc anys següents podran posar les impositcions que creguin convenient sobre el pa, vi, carn i altres articles, que s'aplicaran al pagament de la redempció.

EXEMPCIONS

La població demana que com que no acostumava a pagar coronatge, maridatge ni cenes, que se li concedeixi el privilegi d'estar-ne exempta en el successiu. El rei fa la concessió segons era costum.

REMISSIÓ DE PENES CIVILS I CRIMINALS

Es sollicita al rei que faci remissió general a la població de tots els crims i delictes comesos fins el dia de la firma dels capítols i de totes les penes civils i criminals en què haguessin incorregut. Cancellació i anul·lació de tots els processos fets fins el present. Petició que el rei atorga amb certes limitacions, puix que accedeix a la remissió en allò que fa referència a l'interès de la Cort, però reserva l'interès de part, si n'hi hagués.

CONFIRMACIÓ DE PRIVILEGIS

En els capítols es demana la confirmació dels privilegis, llibertats, franquícies i bons usos de què disfruta la població. El rei la concedeix «si e segons dels dits privilegis e libertats mellor fins aci han usat».

L'interès de la població per a assegurar-se el compliment de tot l'estipulat, es posa de manifest una vegada més, en dedicar un dels últims capítols al jurament d'observança dels Capítols que haurà de prestar el rei.

El primogènit, el governador general o qualsevol altre oficial que vagi a la vila de Calonge, abans d'entrar-hi haura de jurar tots el privilegis de la vila i si no volgués fer-ho se li podrà denegar l'entrada i defensar-la sense incórrer en cap pena civil ni criminal.

Seguidament es contemplen possibles situacions d'infracció dels capítols i es matisa sobre interpretació de paraules sinònimes o dubtoses, que hi puguin haver.

Finalment es demana la franquícia de dret de segell per als capítols i privilegis extrets d'ells.

Per tal que tothom tingui coneixement d'aquests privilegis es farà una crida pública dels capítols a les ciutats de Barcelona, Girona i onsevolga.

Malgrat l'aprovació d'aquests capítols feta per Alfons *el Magnànim* i el gran esforç de la població per a assolir la seva redempció jurisdiccional, que es posa de manifest al llarg dels mateixos, la jurisdicció de Calonge va ésser novament alienada.

Aquest Calonge del segle XV, al que ens hem referit, sens dubte, oferia un bell panorama.

Obert al mar que anava desplegant les seves onades i rodejat de boscos ferèstecs que coronaven les muntanyes que l'envolten. De tant en tant, en alguna clariana, una masia a vegades rònega, en mig d'una explotació de cereals, amb algunes oliveres i un tros de vinya.

Sobre una eminència del terreny, el castell alterós, posició estratègica del senyor i al redós de l'església el poble, on la gent treballava amb afany en els seus oficis.

La població respirava un aire neguitós que es podia recollir en les assemblees de veïns.